

Viedoklis par
**„Ģimenes valsts politikas pamatnostādnēm 2011.-2017.gadam”
un priekšlikumi sociālo garantiju sistēmas ģimenēm ar bērniem
pilnveidošanai**

Par pamatnostādnēm kopumā

1. Pamatnostādnēs ļoti virspusēji ir atspoguļotas situācijas, kas būtiski ietekmē ģimeņu sociālo drošību un veicina atstumtības riskus bērniem.
2. Pamatnostādnēs nav analīzes par līdzšinējo ģimenes valsts politiku, tās efektivitāti un problēmām.
3. Pamatnostādnēs nav analīzes par sociāli mazaizsargātajām, nabadzības riskam īpaši pakļautajām ģimeņu grupām.
4. Pamatnostādnēs nav analīzes par atbildīgo iestāžu (ministriju) līdzšinējo darbību – īpaši par rīcību, kas ir bijusi par pamatu neadekvātas bērnu un ģimeņu sociālo garantiju sistēmas izveidē, bet jo īpaši par pasākumiem, kas ir veicinājuši sociāli mazaizsargāto, nabadzības riskam pakļauto ģimeņu (mājsaimniecību ar nepilngadīgiem bērniem) īpatsvara pieaugumu.
5. Pamatnostādnēs nav analīzes par 2009. un 2010.gadā veikto budžeta konsolidācijas pasākumu ietekmi uz ģimenēm ar bērniem, to samērīgumu (tai skaitā salīdzinājumā ar ietekmi uz citām sociālajām grupām), pamatotību un tiesiskumu.
6. Pamatnostādnēs nav piedāvājuma ģimeņu sociālo garantiju sistēmas sakārtošanai un uzlabošanai, lai veicinātu dzimstību, samazinātu nabadzības riskam pakļauto ģimeņu īpatsvaru un ierobežotu atstumtības risku ģimenēm ar bērniem.

Sociālā atbalsta sistēmā ir šādas problēmas:

1. Uzturlīdzekļu apjoms audžuģimenēs un aizbildnībā esošajiem bērniem ir nesamērīgi zems. Uzturlīdzekļu apjomam ir jābūt vismaz bērna krīzes iztikas minimuma apmērā.
2. Ģimenes valsts pabalsts ir nesamērīgi zems. Tas būtībā neveic savu funkciju – mazināt dzīves līmeņa pasliktināšanos ģimenēm ar bērniem.
3. Pēc 2009.gada 1.jūlija ir apturēta ģimenes valsts pabalsta koeficientu darbība, tādā veidā samazinot pabalsta mērķētību un pasliktinot finansiālo situāciju ģimenēm ar 2 un vairāk bērniem.
4. No 2009.gada ir apturēta ģimenes valsts pabalsta izmaksa par bērniem līdz 1 gada vecumam. Šis modelis, kas sākotnēji tika gatavots, kā zināms samazinājums ģimenēm, kuras saņem „milzīgos vecāku pabalstus”, šobrīd ir iedarbināts pret visiem bērniem, arī pret tiem, kuru vecāki vecāku pabalstu nesaņem.

Sociālās apdrošināšanas pakalpojumu sistēmā ir šādas problēmas:

1. Apgādnieka zaudējuma pensija ir atvasināta no apgādnieka eventuālās vecuma pensijas (kam pēc definīcijas nav nekāda sakara ar bērnu uzturēšanu), nevis no apgādnieka iemaksu algas.
2. Apgādnieka zaudējuma pensija bērniem, kuri aug ilgstošas aprūpes iestādēs, netiek izmantota paredzētajam mērķim, bet nepamatoti uzkrāta pavisam citiem mērķiem.
3. Invaliditāti ieguvušajām personām nav apdrošinātai personai nepieciešamās aizsardzības pret apgādnieka darbspēju zudumu, kā rezultātā šīs personas pēc invaliditātes iestāšanās nevar uzturēt savus bērnus.
4. Ir noteikti izmaksu ierobežojumi sociālās apdrošināšanas pakalpojumiem, kas:
 - 1) pēc būtības neatbilst sociālās apdrošināšanas principam - pakalpojuma apmērs atbilst sociālās apdrošināšanas iemaksu apmēram;
 - 2) veicina ekonomikas virzību uz „pelēko” zonu;
 - 3) neveicina maksimāli liela personu skaita iesaistīšanos kopprodukta veidošanā;
 - 4) ir netaisni pret personām, kuru apgādībā ir citas personas (pamatpabalsts ir Ls 11,51 dienā - neatkarīgi no tā, vai persona uztur tikai sevi, vai tās apgādībā ir viena vai vairākas citas personas);
 - 5) ir netaisni pret strādājošajiem vecākiem, kuriem ir samazināts vecāku pabalsts (īpaši gadījumos, ja abi vecāki ir samazinājuši darba slodzi un solidarī uzņemas bērna kopšanas rūpes);
 - 6) ietver „iekšējo” netaisnību – pabalstiem ar dažādiem atvietošanas līmeņiem ir vienāds pamatpabalsts (Ls 11,51 dienā).
 - 7) Nosacījums, ka par bērniem, kuri dzimuši līdz 2010.gada 2.maijam vienam no vecākiem, kas bērna kopšanas laikā vienlaikus strādā, vecāku pabalstu izmaksā 50% apmērā no piešķirtā pabalsta apmēra, kā arī nosacījums, ka par bērniem, kuri dzimuši sākot ar 2010.gada 3.maiju, vecāku pabalstu piešķirs tikai tiem vecākiem, kuri atradīsies bērna kopšanas atvaļinājumā un negūs ienākumus kā darba ņēmējs, veicina nelegālo nodarbinātību, ir netaisns un ir pretrunā ar dzimumu līdztiesību, jo liedz vecākiem iespēju saņemt vecāku pabalstu gadījumos, kad abi vecāki nolēmuši solidarī dalīt rūpes par bērnu, abi samazinājuši darba slodzi līdz 20 stundām nedēļā (tātad, ģimenes kopīgais samazinājums ir 40 stundas nedēļā, kas atbilst vienai darba slodzei).

Priekšlikumi sociālo garantiju sistēmas ģimenēm ar bērniem pilnveidošanai

Uzskatu, ka bērnu un ģimeņu sociālo garantiju sistēmas pilnveidošanai ir nepieciešami šādi pasākumi:

1. Uzturlīdzekļu apjoms audžuģimenēs un aizbildnībā esošajiem bērniem ir jāsamēro ar nepieciešamajiem izdevumiem.
2. Būtiski jāmaina ģimenes valsts pabalsta sistēma – ņemot vērā ierobežotos valsts resursus (ir acīmredzami, ka pabalsta bāzi paaugstināt tuvākajos gados būs gandrīz neiespējami), kā arī ņemot vērā tabulā Nr.4 minētos rādītājus, koeficientiem ir jābūt vismaz šādiem: par otro bērnu ģimenē – 2, par trešo bērnu ģimenē – 3, bet par ceturto un nākamajiem bērniem ģimenē – 4.
3. Sakārtot vecāku pabalstu. Esošā situācija veicina pelēko ekonomiku. Risinājums varētu būt pabalsts 70% apmērā no vecāku iemaksu algas vidējā aritmētiskā (2 vecāku gadījumā 0,7 x

(ma+ta) : 2, bet 1 vecāka gadījumā 0,7 x A), un pats būtiskākais – neatkarīgi no vecāku legālās nodarbinātības savstarpējā sadalījuma, atstājot to vecāku kompetencē. Iespējams, ka šo pabalstu „izstiepj” 2 gados: 1.gadā 0,4, bet otrajā – 0,3 no vecāku iemaksu algas vidējā aritmētiskā.

4. Atteikties no sociālajām iemaksām neatbilstošām (regresīviem) pabalstiem vismaz attiecībā uz personām, kuru apgādībā ir bērni. Ja valdība uzskata, ka „regresīvie” pabalsti tomēr ir saglabājama vērtība, tad būtu vēlams veikt vismaz vienu no 2 pasākumiem: 1) noteikt, ka par katru apgādībā esošo bērnu „pamatpabalsts” (Ls 11,51 dienā) ir jāpalielina par 50% no „pamatpabalsta” apjoma (tas ir: Ls 11,51+ Ls 5,75 x bērnu skaits), vai noteikt, ka obligātās sociālās apdrošināšanas iemaksu likme par to iemaksu algas daļu, kas pārsniedz Ls 500, ir 17,55% (DD 17,55%, DŅ 0%).

5. Jāmaina apgādnieka zaudējuma pensijas aprēķina formula:

(AZP = 0,7 AA : (Apg.sk.+1) x Apg.sk. kur: AZP - apgādnieka zaudējuma pensija; AA - mirušā apgādnieka iemaksu alga noteiktā laika posmā pirms darbspēju zuduma).

6. Jāievieš apgādnieka darbspēju zaudējuma pensijas (personām ar invaliditāti par apgādībā esošiem bērniem (kā darbspēju zuduma līmenim (invaliditātes grupai) atbilstīgs procentuāls atvasinājums no AZP)).

7. Ievērojami jāpaaugstina iedzīvotāju ienākuma nodokļa atvieglojumi par apgādībā esošajiem bērniem. Vislabāk, ja strādājošajiem būtu viens neapliekamais minimums (atvieglojums), bet sociāli mazaizsargātajām grupām, kuras objektīvu iemeslu dēļ pašas nevar gūt pietiekamus ienākumus un, vai nu atrodas citu personu apgādībā (bērni), vai saņem līdzekļus no pensiju sistēmas – otrs, ievērojami augstāks neapliekamais minimums, kam vajadzētu būt attiecīgās sociālās grupas krīzes iztikas minimuma līmenī. Ņemot vērā esošo situāciju, kad vienai no minētajām grupām - pensionāriem - neapliekamais minimums jau ir pietuvināts iztikas minimuma līmenim, bet otrai – bērniem – nav, tad šobrīd prioritāri ir jāpalielina atvieglojumi par bērniem.

8. Likuma „Par valsts pensijām” 11.panta ceturtajā daļā noteikt, ka personām, kuru apdrošināšanas stāžs nav mazāks par 25 gadiem, un, kuras aprūpējušas līdz astoņu gadu vecuma sasniegšanai trīs bērnus, tiesības pieprasīt vecuma pensiju trīs gadus pirms šā panta pirmajā daļā noteiktā vecuma sasniegšanas. Personām, kuras aprūpējušas līdz astoņu gadu vecuma sasniegšanai četrus bērnus, ir tiesības pieprasīt vecuma pensiju četrus gadus pirms noteiktā vecuma sasniegšanas, bet personām, kuras aprūpējušas piecus vai vairāk bērnus vai bērnu invalīdu, ir tiesības pieprasīt vecuma pensiju piecus gadus pirms šā panta pirmajā daļā noteiktā vecuma sasniegšanas, vienlaikus nosakot, ka pensiju kapitāls un G šīm personām rēķināms tāds, kāds tas būtu, ja šīs personas turpinātu strādāt līdz vispārējā pensijas vecuma sasniegšanai. Vēl labāka, manuprāt, būtu sistēma, kas ļautu samazināt pensionēšanās laiku arī ģimenēm ar vienu vai 2 bērniem - vienu gadu par katru bērnu. Iespējams, ka šis jautājums jāskata kompleksi ar Konceptijā par sociālās apdrošināšanas sistēmas stabilitāti ilgtermiņā paredzēto vispārējā pensijas vecuma paaugstināšanu.